

BAÁN TIBOR

„SZOLGÁLVA LÉGY SZABAD”

Beszélgetés Jánosz Istvánnal

Jánosz István a pszichológia jungi vonalának költői áthasonítása révén, álmának és félálom-vízióinak tudatos felhasználásával alakította ki versideálját. Mindez mégsem jelenti az éber léttel való kapcsolat elvesztését. Épp fordítva. Verseiben (vallomásos hangú esszéiben, visszaemlékezéseiben, novelláiban) a tudatalatti feltárása alapozza meg a valóság mélyebb ismeretét. Líróját így aligha lehet az elefántcsonttoronyba zárkózás vádjával illetni. Ide vág első kérdésem is.

- **Mit jelent számodra az egyén történelmi meghatározottsága?**

-A mi kis népünk, a magyarság, a XX. században sorozatos tragédiákat élt át. A legnagyobb ezek közül Trianon volt, majd Trianon megismétlődése. De még utána is, ha a Rákosi korszakra vagy 56-ra gondolok, akkor is, ugye, szomorú és tragikus élményekben volt részünk. Hát nagyon cipőtalplelkű költőnek kell lenni annak, aki ezeket a nehéz idők nem észleli és nem rögzíti valamilyen formában a költészetben. Hangsúlyozom, nem érzem magamat vátesz költőnek. Mindig az volt az érzésem, ahogyan Csanádinak az a nagyon szép verse, *A kis mester* jelzi, hogy én is egy ilyen Csanádi-féle nagyon becsületes és a poézist nagyon komolyan vevő kis mester vagyok.

- **Megbocsáss, de ennek némiképp ellentmondani látszik, hogy 1958-ban megjelent műved, a Rákóczi ifjúsága, hatalmas költői vállalkozás, s talán abban se tévedek, hogy a benne felidézett múlt igazi aktualitásokat takar.**

- Igen, a Rákócziiban különösen érződik, hogy valamiképp azt az izgalmas időszakot, ami 53-tól 56-ig terjedt, kvázi anticipáltam. Ez a jelenetekben kimutatható. Például *A hegyaljai felkelés* fejezet anticipálta pár évvel 56 előtt az 56-os eseményeket. Ezt egy fejezettel toldottam meg az *Ifjúság* cíművel, amiben szerepelnek olyan részletek is, amelyeket közvetlenül az 56-os események után csempészttem bele a szövegbe, reszkírozva, hogy erre a számozásból rájönnek. Szóval ez is jelzi a botcsinálta profétaságot, amit én is ugyanúgy rüheltem, mint Jónás, és mégis: az igazságérzetem megkövetelte azt, hogy ne hagyjam szó nélkül.

-**A morális elkötelezettség, a jobbitó szándék folyamatosan munkál jelen van verseidben, így a pályád nyitányát jelentő *Prometheusban* is. A titán - többek közt - arra tanítja az embert, hogy szolgálva lehet csak szabad. E szolgálat közben - utalnék itt ostromverseidre - nap mint nap szembeütnöd kellett a gyász, a düh, a kétségbeesés nagyon is emberi érzelmeivel. Nyilván megkérdézték akkor tőled, hogy miképpen egyeztethető össze a világban tapasztalható rossz a Gondviselés jóságával? Miképp őrizhető meg a hit?**

-Gyerekkorom óta voltak bizonyos emberi ideáljaim. Elsősorban Jézus és Mária, de aztán még gyerekkoromból Gandhi és még sorolhatnám: Dosztojevskij, Tolsztoj... de hiszen benne vannak tanulmánykötetemben ezek az óriások. Ők adtak egy olyan szemléletalkölsi alapozást, amihez mindig ragaszkodtam, s a felmerülő nemzeti kérdéseket is mindig ebből a perspektívából néztem.

- **Az a tény hogy ideáljaid vannak, gondolom, ha nem is könnyítette meg a küzdelmet az emberi létünkben, így a történelemben is tapasztalható gonosszal, a Kabdebó Lóránt tanulmányában említett démoniával, de világossá tette a célt, a kiutat...**

- Igen. Bár néha eltűnt ez a kiút, de aztán újra meg újra megjelent. Ezt az állapotot jellemeztem én, amikor Babits: *Elbocsátott vad* című versére hivatkoztam, mert tökéletesen ez valósult meg az életemben. Mindig úgy éreztem, hogy bármennyire is távolodok tőle, van egy szilárd pont, Isten és Jézus, aki ugyan elbocsátott, mint vadat, a szabad akarat révén, tehát azt cselekszem, amit akarok, oda tévelyedem, ahová nekem tetszik, de mindig éreztem azt, hogy meg vagyok egy örvel jelölve, s így hozzákapcsolva egy nálam nagyobb, titokzatos hatalomhoz. Életem döntő fordulatainál, amikor drámaivá vált a helyzet, amikor arról volt szó, hogy elragad a démonia, vagy megmenekülök, mindig úgy éreztem, belenyúlnak az életembe és irányt adnak.

- **Például?**

- Ezt megírtam az álomnaplóban és elmondtam egy beszélgetésben Kabdebó Lórántnak, hogy én 56 után lelkileg annyira tönkrementem a tragikus események miatt, hogy egyszerűen nem akartam élni. Kétszer kíséreltem meg öngyilkosságot és teljesen elmerültem az alkoholizmusban, úgy, hogy elveszett embernek számítottam, de ekkor - s ebben Jézus és Mária segítségére, Gandhi és az indiai aszkézis ösztönző példájára támaszkodtam - minden átmenet nélkül, máról holnapra sikerült váltanom. Egyébként épp ebben az időben kezdtem el fordítani a *Rámájánát* meg a *Mahabharátát*. De több ilyen példára is hivatkozhatnék. Elég annyi: - s lehet, hogy ez eretnek felfogás a bevett vallások szempontjából - én nem tudom elfogadni azt, hogy az Istenből származik mind a jó, mind a rossz, s hogy Isten kézi vezérrel irányítja a történelmet. Kiválaszt magának egy népet, s mivel az hűtlen lett hozzá, agyoncsapatja az asszírokkal, elhurcoltatja a babilonaiakkal, aztán a babiloniaikat meg agyoncsapatja a perzsákkal. Hát, ha ez igaz lenne, tehát az Ószövetség ideológiája, akkor végeredményben Istenből közvetlen származik a holocaust és az arhipel gulág is. Ezt én nem tudom elfogadni. Két okból. Az egyik az, hogy Jézus, akinek a szavát én döntőnek tekintem, azt mondta egyszer a gazdag ifjúnak: „Miért nevezel engem jónak? Jó egyedül az Atya.” Tehát ő magát se tekintette jónak, büntelennek, hanem egyedül az Istent. És olyannak is mutatta be. Gondoljunk a tékozló fiúra vagy az irgalmas szamaritánusra, vagy a jó gazdára, ki elveszett juhait keresésére indul. Tényleg olyannak mutatta be az Atyát, aki csak és kizárólag jó, tehát nem lehet neki tulajdonítani mindazt a gonosz-ságot, amit emberek követtek el.

- **Isten azonban tud a rosszról. Miért engedi meg?**

- Isten az embernek szabad akaratot adott, s így lett képes választani jó és rossz között. És jelentkezik mindkettő az ember életében; nemcsak a jó, hanem a gonosz is, s hatalmas

terrénumokat hódít el Istenől az emberi lélekben. Persze, mi elbocsátott vadak vagyok. De ezek a hódítások, bármekkorrák legyenek is, tulajdonképp csak átmeneti, időleges hódítások és győzelmek. A végső szót Isten fenntartja magának. Ez körülbelül olyasmi, amikor Heisenberg arról beszél, hogy a világrend egységes, de felléphetnek benne bizonyos Teilornungok, részleges rendek, melyek időlegesen megzúlják az összrendet, de a centrális rend végül mégis visszaáll. Szóval a démonia jelen van mind az egyén, mind a közösség életében, mint reális hatalom, mint egy heisenbergi Teilornung, tehát részrend, s ezzel számolni kell, mert rettenetes következményei lehetnek annak, ha az emberben és a világban lévő gonoszt tagadjuk.

- **Nehezíti a helyzetet, hogy az emberben és a világban lévő rossz természetével nem könnyű tisztába jönni, hiszen démonaink előszeretettel rejtőznek el a tudatalatti tárnákba. S úgy tűnik muszáj ezekkel szembeszűlnünk, hogy megfékezzük tudatalatti ösztöneinket. Enélkül aligha uralkodhatunk önmagunkon.**

- Nézd, én gyerekkorom óta jegyeztem az álmaimat. Ezt őszintén szólva azért tettem, mert álmaimban sokkal érdekesebb történéseket éltem át, mint éber életemben. S mivel ennyire izgalmasak és drámaiak voltak, megpróbáltam megfejteni őket. Már gimnazista koromban megismerkedtem a freudi pszichoanalízissel, majd később - tulajdonképp szakpszichológusi képzést is szereztem - a jungi pszichoanalízissel. Magamat, hogy úgy mondjam, valamiféle kísérleti pszichológiai laboratóriumnak tekintettem. És itt van az önvallomás poézisem kiindulópontja, még a negyvenes évek elején. A pszichoanalízis segítségével ahhoz, hogy minél többet felismerjek a bennem dúló erőkből, ez a lényeg. Ezek az indulatok, végzetes ösztöntendenciák, amik a mélytudatból, a tudattalanból törnek fel bennünk, ha számunkra ismeretlenek maradnak, végzetes erővel hatnak. Egyetlen menekülés ebből, ha az ember sziszifuszi munkával tudatosítja ezeket magában. Ennek első fázisa a rögzítés, az álmok leírása, majd elemzése. Itt nagyon fontos Jungnak az a gyakorlata, hogy az álmokat sose önmagában vizsgáljuk, hanem hosszú álomszériákban. Ennek első fázisa a rögzítés, az álmok leírása, majd elemzése. Itt nagyon fontos Jungnak az a gyakorlata, hogy az álmokat sose önmagában vizsgáljuk, hanem hosszú álomszériákban. És az álomszériákban föllelhető, eltűnő és visszatérő, különbözőképp kapcsolódó mozzanatok fejtik meg egymást. Ilyenkor egy fejlődési rajzot kapunk, egy kontinuumot. Ezt úgy hívja Jung, hogy Individuationsprocess és ez egyre jobban tudatosodik bennünk, és ha tudatosodott, vagyis szellemi tulajdonunkká lett, akkor már képesek vagyunk szublimálni. Tehát az ördögöt se exorcizmussal űzzük ki magunkból, mert az nem megy, hanem fokról-fokra, az imént említett elemző munkával megfigyeljük, hogy kicsoda ő, milyen tulajdonságai vannak, milyen trükköket használ. Csak ezek megértése után van esélyünk önmagunk átalakítására.

- **Úgy tudom, mostanában ismét intenzívebben foglalkozol a tudatalatti problematikájával.**

- Igen, *Vers és álom* címmel publikáltam egy összeállítást a Forrásban. Ennek az álomsorozatnak legérdekesebb része a küzdelem a démonnal. Ez folyik valamilyen formában azokban az álmokban is, amiket versekben rögzítettem. Jellegzetesen ilyen a *Duna* című vers, mely a régi Újholdban jelent meg először. Itt a démon mint csábító jelenik meg. Én felveszem vele a küzdelmet, mely a tudattalant jelképező módon a víz alatt zajlik.

- **Az álomversek mellett szép számmal vannak kifejezetten realista indítékú verseid is, melyekben a jelen társadalmi,**

gazdasági, erkölcsi problémáira is reagálsz. Példázhajja ezt a *Teréz anya* című versed. Ezzel kapcsolatosan fölmerül bennem a kérdés, hogy milyennek látod jelenünket és jövőnket?

- Eddig a XX. században úgyszólván mindig kényszerpályán mozogtunk, mi magyarok, hiszen Trianonnal, Hitlerrel és Sztálinnal szemben nem sok cselekvési lehetőségünk adódott. Viszont most ezzel a fordulattal szinte minden lehetséges és minden rajtunk múlik. Borzasztóan izgulok amiatt, nehogy rossz lépésekkel, meggondolatlansággal elrontsuk a saját sorsunkat. Ezért nagy ellenszennvel figyelem a pártok közötti acsarkodást mert éppen nem erre van szükség, hanem egységes akaratra. Főleg erkölcsi erőre. S hogy ezt erősítsem, ezért folyamodom Jézushoz. Egyébként erkölcsi elvei a hegyi beszédben - érdemes erre felfigyelni - rokoníthatók az indiai panca silóval. Valójában ezeket az erkölcsi elveket kell egyéneken és közösségeken követnünk. S van ennek gyakorlati aspektusa is. Nevezetesen, most előreláthatólag olyan nyomor fog ránszakadni, hogy nem 3 millió koldus lesz, hanem legalább 4 millió, akik a létminimum alatt fognak élni. Ilyenformán első és legfontosabb kötelességünk, hogy ez ellen vegyük fel a küzdelmet. Nemcsak jótékonykodással, hanem minden más módon. Szép példák állnak előttünk. Itt van a versemben említett Teréz anya az ő ingyenkonyhájával, itt van a máltai szeretetszolgálat a csodálatos szervezővel, Kozma Imrével. Tehát ilyesfajta közös vállalkozásokra van szükség. Másik ilyen probléma a terhességmegszakítás kérdése. A méhben történő magzatölés ugyanolyan gyilkosság, mintha az utcán leszúrunk valakit. A feladat itt is ráébreszteni az embereket erkölcsi kötelességükre.

- **Verseidben e téma komplex elemzését nyújtod. Az erkölcsi felelősség kérdése szorosan összekapcsolódik a pusztuló, fogyó nemzet víziójával.**

- Valóban így van. Példaként említhetem erre Somlai bordalomat, melyben fölteszem a kérdést: „meddig él e viharoszedett/ /nép új századokon át, ha csak a mának él,/ /s nem kíván gyereket/ hajítja a kényelem/ rózsáját leszakajítani". Illetve később arra utalok: „S végül egyre fogyunk. Mindenik évben egy/ nagyváros tűnik el, s jobb/ sorban sem bizakodhatunk."

- **Ezek drámai tények. Ám ezt is árnyékba borítja civilizációnk általános válsága. Miképpen vélekedsz erről?**

- Nos, ez a kérdés se hogy nyugodni. Évtizedek óta sokat beszélünk arról, hogy a nyugati fogyasztói társadalom igényeinek megvalósításához mind több energiát kell nyernünk, és mind több nyersanyagot elfogyasztanunk, nem is beszélve a haditermelésről. Ez pedig együtt jár azzal, hogy visszafordíthatatlanul tönkretesszük a természetet és elpocsékoljuk az utódaink számára is szükséges nyersanyagokat. Így, ha nem is robban ki valami szörnyűséges háború, földünk hamarosan lakhatatlanná válik. Egyetlen menekvésünk, ha radikálisan visszafogjuk az energia- és iparcikké termelését, s az anyagi javak pazarlása helyett megelégszünk a szükséges minimummal. Ez lesz a jövő igazi nagy forradalma. Elvállalni Szent Ferenc szegénységét és Gandhi asztétikus életformáját, aki a lehető legkevesebb és legszerűsebb ételekkel élt, mert úgymond: ha többet igényelne, azt egy éhen haló szájától vonná el. Igenám - vetné ellene valaki - de hisz az ember legnemesebb ambíciója, hogy mindig többre tör, többet igényel, elsősorban anyagiakban, jólétben. Ez igaz, de áttekinthető igényeit a szellemiekre. A szellemiekben valósítsa meg önmagát. Éljen olyan igénytelenül, mint Szent Ferenc és Gandhi, de szárnyaljon a szelleme úgy, mint ezeké, egy Platoné, egy Goethéé. S ebben élen járhat a kereszténység, hiszen ez volt Jézus életformája is. (1992.)